

באלהים נעשה-חיל וְהוא יָבוֹס צָרֵינוּ:

היבטים לשוניים בפרשת שלח פה

דקדוקי קריאה בפרשת שלח בהפטרה ובראשון של קרח

יג ג רֹאשִׁי: הר"ש קמוצה

יג ח לְמִטָּה אֶפְרָיִם: בשונה מיתר השבטים, מוטעם במרכא-טפחא; אֶפְרָיִם: הר"ש בקמץ.

יג יד בֶּן-וַפְסִי: הוא"ו בקמץ קטן

יג יח הַמַּעֲט: ללא געיא בה"א והמ"ם בשווא נח¹.

יג יט וְמֵה הָאָרֶץ: להפריד בין הדבקים וכן בפס' הבא; בְּהִנָּה הַבְּמַחֲנִים: להפריד בין הדבקים;

הַבְּמַחֲנִים: הבי"ת דגושה

יג כ הַשְּׂמִנָּה הָזֹאת: להפריד בין הדבקים²; הַיֵּש-בָּה: הו"ד בצירי לא בסגול; וְלִקְחָתֶם מִפָּרִי: להפריד בין הדבקים

יג כא עליית שני

יג כב אֲחִימֶן: מ"ם בפתח

יג לב תָּרֹו: במלרע

יד ב לו-מִתְּנוּ: הת"ו בשווא נח למרות שקודם לה תנועה גדולה³

יד ג וְלָמָּה: במלרע

יד ח עליית שלישי

יד ט אֶל-תִּירְאֹו: הר"ש בשווא נע

יד יג כִּי-הָעֲלִיתָ: הלמ"ד בחירק, ולא בצירי

יד יד נִרְאָה: אל"ף בקמץ. וְעִנְנָךְ: העמדה קלה בוא"ו, למנוע הבלעת העי"ן החטופה, והנר"ן השנייה בשווא נע

יד יח בפסוק זה מרכיבים משותפים עם שמות לד ז ולכן יש לשים לב להבדלים במילים ובטעמים⁴

יד כא וַיִּמָּלֵא: הוא"ו בשווא נע

יד כו עליית רביעי

יד כז מְלִינִים: הלמ"ד בדגש חזק לשון תלונה ולא לשון לינה

יד כח כֵּן אַעֲשֶׂה לָכֶם: טעם טפחא בתיבת כֵּן

יד לח חִיּוֹ: במלרע

ליד מ וְעֵלֵינוּ אֶל-הַמָּקוֹם: שתי תיבות רצופות מוטעמות בתביר

יד מד וַיַּעֲפֹלּוּ: העי"ן בשווא נח והפ"א דגושה

¹ גם כאשר היא ה"א השאלה, וגם כאשר היא ה"א הידיעה במילה המעט השוא במ"ם תמיד נח ואין געיא בה"א.

² מי שמבטא נכונה את האות ה"א, אינו נתקל כאן ובפסוק הקודם ב'דבקים'. אבל למרבה הצער אצל הרבה מהישראלים אין הבדל בכלל בין ה"א לאל"ף. ויש כאן חשש של ממש לבליעת אות.

³ היות והקמץ בא בהברה מוטעמת, הכלל לפיו "שווא הבא אחרי תנועה גדולה, נע" לא חל, כמו במגילת רות א ח: לִכְנָה שִׁבְנָה

⁴ פרשת שלח: וַיִּרְבְּחוּסָד נִשְׂא עֹנָן וַפֹּשַׁע וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה פֶקֶד עֹנָן אֲבוֹת עַל-בָּנִים עַל-שְׁלֵשִׁים וְעַל-רִבְעִים: פרשת כי-תשא: נִשְׂא עֹנָן וַפֹּשַׁע וְחִטָּאָה וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה פֶקֶד | עֹנָן אֲבוֹת עַל-בָּנִים וְעַל-בָּנֵי בָנִים עַל-שְׁלֵשִׁים וְעַל-רִבְעִים:

טו ח עליית חמישי

טו יא יַעֲשֶׂה: העמדה קלה ביר"ד שלא יישמע כפתח

טו יג יַעֲשֶׂה-כָּכָה:

העמדה קלה ביר"ד, דגש חזק בכ"ף הראשונה מדין דחיק

טו יד בְּתוֹכְכֶם: כ"ף ראשונה בשווא נע ולא בחטף.

לְדַרְתִּיכֶם: הטעמה משנית בר"ש ולא בדל"ת כפי שנוהגים בטעות כמה בעלי קריאה

טו יז עליית ששי

טו יט בְּאֶחָדָם: העמדה קלה בב"ת, למנוע הבלעת האל"ף החטופה, והכ"ף בקמץ קטן

טו כא לְדַרְתִּיכֶם: הטעמה משנית בר"ש ע"י מאיילה טעם מאיילה כעין טפחא אך משרת, לא מפסיק

טו כג וְהִלָּאָה: השווא בלמ"ד נח על אף שקודם לו תנועה גדולה, ראה הערה לעיל יד ב

טו כד נַעֲשֶׂתָה: לקוראים תי"ו רפויה כשי"ן שמאלית, השי"ן בשווא נח ויש להיזהר מהבלעת אות

טו כה עַל-שִׁגְגָתָם: גימ"ל ראשונה בשווא נח, על אף הקושי

טו כז עליית שביעי

טו כח בְּחֻטְאָה: הה"א לא במפיק

טו לא הַכֶּרֶת | תִּכְרֶת: פסק בין התיבות, יש לעצור מעט בקריאתו.

עֲוֹנָה בָּהּ: במילה הראשונה הה"א ללא מפיק, לכן במילה השנייה הבי"ת רפויה. עם זאת, אין טעם נסוג אחר

טו לז מפטיר

טו לח וְנִתְּנוּ: במדויקים, הטעמה משנית בנר"ן הראשונה במרכא ולא בגעיא

טז לט וְלֹא-תִתּוֹרוּ: גרש ללא אזלא (קדמא)

הפטרת שלח ביהושע ב:

א יְהוֹשֻׁעַ-בֶּן-נֹון המילים מוקפות יְהוֹשֻׁעַ- לא במונח אלא מוקף. שְׁנַיִם-אֲנָשִׁים: המילים מוקפות שְׁנַיִם- לא בקדמא. וַיִּלְכּוּ: ההטעמה הנכונה היא קדמא ואזלא לא פזר.

בֵּית-אִשָּׁה: מוקף, בֵּית- לא במונח

ב וַיֵּאמֶר: יר"ד בצירי והמ"ם בפתח

ד וַתֵּאמֶר | כֵּן: מונח לגרמיה

ה אָנָּה: הטעם באל"ף מלעיל לעומת זאת בלשון תחנונים הטעם בנר"ן מלרע והיא דגושה (בכתיב אל"ף ובכתיב ה"א)

ו הַעֲלֵתָם: העמדה קלה בה"א ובמלעיל

ז הַמַּעֲבָרוֹת: העי"ן בשווא נח והבי"ת אחריה בשווא נע

ב יט: בֵּיתָךְ | הַחֻצָּה: דרגא פסק ותביר

ח יִשְׁכְּבוּן: במלרע⁵

יא וַיָּמָס: המ"ם דגושה ומוטעמת

יב הַשְּׁבָעוּ-נָא: העמדה קלה בשי"ן, הבי"ת בשווא נע אך ההטעמה בנו"ן (קצת לא נוח לקריאה).

יד וַיֹּאמְרוּ: טעם נסוג אחר ליר"ד והמ"ם בשווא נע

טז הִהָרֶה לָכֹ: דגש חזק בלמ"ד מדין אתי מרחיק.

שׁוּב: השי"ן בחולם

יז נְקִיָּם: הקו"ף בחירק חסר והי"ד אחריה אף היא בחירק ומודגשת בדגש חזק. אין לקרוא 'נקיאים' וכן

הדבר לאורך כל הפרק. הַשְּׁבָעָנוּ: העי"ן בשווא נח

יט תִּהְיֶה-בּוֹ: העמדה קלה בתי"ו ודגש חזק בבי"ת מדין דחיק

כב וַיֵּשְׁבוּ שָׁם: טעם נסוג אחר ליר"ד, והשי"ן בשווא נע.

עֲד-שָׁבוּ: הטעם בשי"ן, מלעיל לשון שיבה, הקורא מלרע עובר ללשון שבי⁶

ראשון של קרח:

טז ג כִּי כָל-הָעֵדָה: טעם מהפך בתיבה כִּי בלבד, הכ"ף במילה כָּל רפויה כדין בגדכפ"ת אחרי מילה

המסתיימת בהברה פתוחה וטעם מחבר. יש לשים לב במקומות אחרים⁷

טז ג תִּתְּנֶשְׂאוּ: שי"ן שמאלית בדגש ובשווא נע, אחרת זה משנה את המשמעות. לא תִּתְּנֶסוּ

טז ד שְׁנֵי בַמִּנְחָת שַׁבָּת

טז ה וְאֵל-כָּל-עֵדָתוֹ: העמדה קלה באל"ף

טז ז וַתִּנֶּןּוּ בָהֶן | אֵשׁ: וַתִּנֶּןּוּ במונח ולא במקף

טז ח שְׁלִישִׁי בַמִּנְחָת שַׁבָּת

טז ט הַמַּעֲטָה: המ"ם רפויה ללא דגש ובשווא נח, כן הדבר גם בהמשך. וכן הוסבר לעיל יג יט

טז יא תִּלְיֶנוּ: דגש חזק בלמ"ד, מלשון תלונה ולא לינה, שאז אין דגש והתי"ו קמוצה

מלוא העומר. שִׁלַּח לָךְ אֲנָשִׁים וַיִּתְּרוּ אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמִשְׁחָה אֲבֹתָיו תִּשְׁלָחוּ כָּל נָשִׂיא בָהֶם. כבר כתבתי (בפסוק ד') שעל כל פנים כוונת השילוח היה בו בחינת טוב. דאם היו מיטיבין מעשיהם, היו זוכין להשפיע קדושה בארץ ישראל, עד שהיו מוכנים להשרות בו 'עץ החיים' בחינת משה שיהיה גם הוא ראוי לבוא לארץ ישראל, כמו שפירשו בזוהר בפרשתין, דזה שאמרו 'הָיָה בָּהּ עֵץ', בחינת 'עץ חיים' דרגא דמשה. ולהיות כי השבטים היו כלולים בהם נשמת כל ישראל, כמו כן הנשיאים והיינו המרגלים דכתיב בהם 'כָּל נָשִׂיא בָהֶם', היו בהם לכל אחד כללות השבט והרי כאילו כל ישראל נכנסו שם, והיה מסייע קדושתן להכניע כנען. וזהו 'וַיִּתְּרוּ', שישפיעו בה 'יתרון' קדושה את 'אֶרֶץ כְּנָעַן' שמורה לשון הכנעה גם כן, שיכניעו הכנענים. 'אִישׁ אֶחָד אִישׁ אֶחָד' למטה אבותיו תשלחו, כי האיש הזה בו, נכללים

⁵ יש צירוף דומה בפרשת וירא בראשית יט ד טָרַם יִשְׁכְּבוּ שֵׁם הַטֶּעַם הוּא בַּכ"ף, אבל כאן מסתיים בנו"ן, ולכן מלרע

⁶ השווה לפרשת שכם בראשית לד כט שָׁבוּ וַיָּבֹאוּ הַטֶּעַם בבי"ת.

⁷ בקטע "בית יעקב" הנאמר ע"י עדות המזרח והמערב לפני שיר של יום אומרים פסוק ממיכה ד ה: כִּי כָל-הָעַמִּים וְשֵׁם כָּל בַּכ"ף דגושה, ויש טועים בזה, גם סידורים.

כללות כל השבט, 'כל נשיא בהם' זה הנשיא יוכלל 'בהם', והם בעצמם, ואז יהיה בחינת כללות כל ישראל, שעיד"ז יכנעו הכנענים, וכמו שנאמר באברהם 'קום התהלך בארץ' (בראשית יג, יז) כדי שתהא נוחה ליכבש לבניו. וזהו, מצד עוצם קדושתו של אברהם שהכניע שורש הכנענים עד שתהא נוחה ליכבש. או יאמר 'שלח לך אנשים', 'לך' היינו להנאתך ולטובתך, כמו שכתב בזוהר דזה לטובת משה, 'זיתורו' שיתנו בה 'יתרון' להשרות בה עץ 'חיים' דרגא דמשה, שיוכל משה לבוא גם כן לארץ ישראל. גם לשון 'זיתורו', כי כל דור המדבר מתו במדבר, ולכאורה אם היו נכנסין כולם, היה צר להם המקום לחלק לאיש נחלתו, אך ארץ ישראל 'ארץ צבי' והיתה מתפשטת לפי זכות היושבים בה, לכן אמר 'זיתורו', שיתנו בה 'יתרון' שתתרחב כפי זכותן, לכן לאחר שקלקלו כתיב 'זישבו מתור הארץ מקץ ארבעים יום'. כי אחר שחטאו ופגמו נתקצרה ונתכווצה עד שהלכו בתוך ארבעים יום לארכה ולרחבה. ולהיות כי כפי דברי האר"י ז"ל נתעבר בהם נשמת השבטים, ובחטאם נסתלקו, לזה ירמוז 'איש אחד איש אחד למטה אבותיו תשלחו', שתהיה השליחות 'למטה אבותיו' שיתעברו בהם נשמת השבטים כאשר היה באמת, וזהו 'כל נשיא בהם' שיוכלל 'בהם' קדושת כל נשיא, איש בעבור נשמתו, לא שיסתלקו בחטאם ולא ישארו בהם.

בן לאשרי. **שְׁלַח לָךְ**. ברש"י: חיהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי המרגלים. יש לדקדק דמלשון זה משמע שהמרגלים דברו טוב, אלא שישאל טעם בדבריהם, והלא כתיב בפירוש שאמרו 'אַרְצָא אֲכָלְתָּ וְיוֹשְׁבֶיהָ הִיא', וזה רעת הארץ מוחלטת ואין צריך לטעות. ובכלל להבין במה נכשלו המרגלים אחר שהכתוב מעיד שכולם 'אנשים ראשי בני ישראל', ובמדרש (במד"ד טז:) שעל כל אחד ואחד שאל משה רבינו ע"ה פי ה' 'הגון זה עליך', והסכים על ידו וכל המפרשים חתרו למצוא הסבר ענין המרגלים, ובעזרת השי"ת אענה גם אני חלקי, ונקדים אומרם (במד"ד טז:) 'בני אדם גדולים היו, ועשו עצמן כסילים'. דהנה 'יצה"ר נקרא מִלֶּךְ זֶקֶן וְקָסִיל' (קהלת ד, יג) ועל-כן חושבני שבזה תלוי טעותם. דמשה רבינו צוה אותם 'עלו זה בנגב', ובהאר"י ז"ל (לקוטי תורה ריש שלח) כתב, דנתעברו בהם נשמות השבטים, ויש לומר דמרומז בתיבת 'זה' גימטריה י"ב, ובזה 'עֲלִיתֶם אֶת הַהָר' היינו תתגברו על יצה"ר כאומרם ובבלי סוכה נב א' דיצה"ר נדמה לצדיקים כהר. או יש לומר 'עֲלִיתֶם אֶת הַהָר', שגם היצה"ר יעלו, דכשמתגברים עליו ואין שומעים לו, אז גם היצה"ר נתעלה, כמשל בן המלך והזונה המבואר בזוה"ק⁸ (ח"ב קסג). והנה ממאי דכתיב 'עֲמֹלֶךְ יוֹשֵׁב בְּאַרְצָא חֲנָנִי', נראה לי דהוצרכו להתגבר על יצה"ר דעבודה זרה, כי 'עמלק' גימטריה 'רם' קליפת הגיאאות, שזהו עבודה זרה ממש, ועליו אמרו רז"ל (סוטה ד:) שהוא דוחק רגלי שכינה, ואין שכינה חשובה כנגדו, על כן אמרו 'כִּי חָזַק

⁸ זוהר כרך ב (שמות) פרשת תרומה דף קסג עמוד א למלכא דחוזא ליה בר יחידאי וחוזא רחיים ליה יתיר ופקיד עליה ברחימו דלא יקרב גרמיה לאתתא בישא בגין דכל מאן דיקרב לגבה לאו כדאי איהו לאעלא גו פלטרין דמלכא, אודי ליה חוזא ברא למעבד רעותיה דאבוי ברחימו, בביתא דמלכא, לבר חות חדא זונה יאה בחיזו ושפירא בריוא, ליומין אמר מלכא בעינא למחמי רעותא דברי לגבאי, קרא לך לחיאי זונה ואמר לך זילי ותפתי לברי למחמי רעותא דברי לגבאי, חזאי זונה מאי עבדת אזלת אבתריה דבריה דמלכא שראת לחבקא ליה ולנשקא ליה ולפתי ליה בכמה פתויין, אי חוזא ברא יאות ואצית לפקודא דאבוי גער בה ולא אצית לך ודחי לך כוגיה, כדן אבוי חדי בבריה ואעיל ליה לגו פרגודא דהיכליה ויחיב ליה מתנן ונבזבזא ויקר סגיא, מאן גרים כל האי יקר לחאי ברא חוי אימא חזאי זונה, וחזאי זונה אית לך שבחא בהאי או לא, ודאי שבחא אית לך מכל סטרין, חד דעבדת פקודא דמלכא, וחד דגרמת ליה לחוזא ברא לכל חוזא טיבו לכל האי רחימו דמלכא לגביה. [=למלך שהיה לו בן יחיד והיה אוהב לו הרבה, וציוה עליו באהבה שלא יקרב את עצמו לאשה רעה, כי כל שיקרב אצלה אינו ראוי להכנס לארמון המלך. והסכים אותו בן לעשות את רצון אביו באהבה בבית המלך. בחוץ היתה זונה יפת תואר ויפת מראה.... קרא לאותה זונה, ואמר לך לך ופתי את בני... אותה זונה...הלכה אחרי הבן החלה לחבקו ולנשקו ולפתותו בכמה פיתויים. אם אותו בן שומע לאביו גוער בה... ודוחה אותה ממנו – המלך שמח בבנו ומכניס אותו לארמונו ונותן לו הרבה מתנות וכבוד. מי גורם את כל הכבוד הזה לאותו בן, חוי אומר הזונה הזו! ולאותה זונה יש שבח בזה? ודאייש לה שבח מכל הצדדים. אחד שעשתה את רצון המלך ואחד שגרמה לבן כל אותה טובה...]

הוא מִמֶּנּוּ, ודרשו רז"ל: אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם. וכי טפשים כל כך היו, אלא זהו ענין טעות עובדי עבודה זרה, כמבואר בסנהדרין (דף קב.) דשאל רב אשי את מנשה המלך, מאחר ידיעת בעבודה זרה דאין בה ממש למה עבדת אותו, והשיב, שהיה אז כח יצה"ר כל כך גדול, עד דאילו הוית התם הוית נקיטא בשלהי גלימא ורהטת לעבדה. ומה עשו כדי להנצל ממנו, היו משתמשים בעצת יהוא וְיִקְבֹּץ יְהוּא אֶת כָּל הָעָם וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, אֲחָאָב עֲבַד אֶת הַבַּעַל מְעַט, יְהוּא יַעֲבֹדֵנוּ הַרְבֵּה (מלכים ב, יח), שְׁעִידִיז האמינו בו, ועלה בידו להרוג את כל עובדי הבעל ואמרו בסנהדרין שם: יהוא צדיקא רבה הוה וכו' ומאי גרמא ליה, אמר אביי ברית כרותה לשפתים, שאמר 'אחאב עבד את הבעל מעט, יהוא יעבדנו הרבה'. ויש לומר דהמרגלים ג"כ נשתתפו עם יצה"ר דעבודה זרה, ונהיינו שלא התגברו על קליפת הגיאות, וזהו עומק כונת רז"ל 'אנשים גדולים היו, ועשו עצמם כסילים', היינו להשתתף עם יצה"ר שנקרא 'מלך זקן וכסיל', על כן נקראו גם הם 'כסילים', וכמו שביהוא הביאתו עצתו זו להכשל, כמו כן במרגלים. ובזה נבין פלא דמרגלים דיהושע היו רק ב' אנשים, ובאו בלילה, ואעפ"כ נודע למלך יריחו. ואילו כאן י"ב אנשים סובבים מ' יום בארץ ולא הרגיש בהם אפילו מלך אחד, והגם שרז"ל הרגישו בזה ותירצו שהיו טרודים באבלם מ"מ כיהודה ועוד לקרא יש לומר דכיון דנשתתפו עם יצה"ר, על כן לא הודיע היצה"ר לשרי המלכים. משא"כ ביהושע, דב' מרגלים לא השתמשו בעצה זו, ואלא התגברו על היצה"ר, הלך יצה"ר שהוא השטן והודיע לשר מלך יריחו ועוררו להשמר מפניהם. והגם שגם הם הלכו בית אשה זונה, אבל כבר נתגברו על יצרא דעריות במעשה שיטים. ואולי זה ג"כ בכלל דברי הזה"ק (ח"ג קנח). שכשלו דמרגלים היה על פחדם שאם יבואו לארץ יסלקו אותם מנשיאותם, דכל התנשאות שלא ברצונו יתברך שהוא הממליך מלכים, הוא גדר עבודה זרה.

והנה באמת אֶרֶץ אֲכֻלָּת יוֹשְׁבֶיהָ הוא מעלה וקדושה בארץ ישראל, שאינה מחזקת עובדי עבודה זרה, ולכן כששמעו בני ישראל את זה, הוצרך לעשות עליהם רושם עז שירצו לעלות מיד לארץ ישראל. אמנם לפי ששמעו זה מהמרגלים שנשתתפו עם הכסיל היצר הרע נעשה מזה חשבון של עצבות לפחוד ולצעוק אָנָּה אָנָּה עֲלֵינוּ עֲלֵינוּ (דברים א, כח), ולהתנאש מן העליה, וזה הטעות היתה מדברי המרגלים, דאילו שמעו זה מפה קדוש, היו מבינים מזה טובת הארץ.

הרב דוב לנדו נר"ו. כתב הרמב"ן טעם "שלח לך" כי הסכימו לשלוח מרגלים והיה במנהג שישלחו שנים אנשים מרגלים חרש לאמר ושישלחו מקצתם והשם היודע עתידות צוהו שישלח איש אחד איש אחד מכל מטות ישראל ושיהיו הנשיאים שבהם כי חפץ השם שיהיו שוים בענין כל הגדולים אולי יזכרו וישובו אל ה' ואם אין שתהיה הגזירה שוה בכל העם וזה טעם על פי ה' שיהיו במצות השם נשיאים וראשי בני ישראל.

וצריך לבאר מה טעם צריך שתהי' הגזירה שווה בכל העם, ויתכן משום דע"כ ניתן להקל בה, ומשא"כ כשהיא במקצתם וטעם וְהִמָּתָה אֶת הָעָם הָזֶה כְּאִישׁ אֶחָד ל"ש לכ' רק בכולם] שאז יתכן שהכלי' תהיה מוחלטת.

ומש"כ הרמב"ן כי חטאו במה שבקשו ושאלו הם עצמם. דמהראוי לסמוך בזה על המנהיגים שיעשו בזה בעת וכפי הצורך, והבקשה בזה מהם מורה על חוסר בבטחון. וואין לפרש דקאי על בקשתם לחפור. ופשוט.]

הרב אליעזר פולאייס נר"ו. לְמַטָּה יוֹסֵף לְמַטָּה מְנַשֶּׁה – למה לא אמר כן במטה אפרים, צ"ע למה לא אמר גם בבני אפרים למטה יוסף למטה אפרים, ועוד שהרי מנה אפרים קודם למנשה והי' לכתוב שם למטה יוסף, ובריש פרשת במדבר ופרשת מסעי הסמיכן זל"ז ופתח למטה יוסף, וראיתי כתוב בשם מושב זקנים לעיל א' י' שהוא משום דגדי בן סוסי שהיה משבטו הוציא

דיבת הארץ (עם שאר המרגלים), ויוסף ג"כ מצינו שהוציא דיבה על אחיו, אבל יהושע בן נון לא הוציא דיבה, ושוב הראוני כן ברמב"ן לעיל א' ל"ב.

וְרֵאִיתֶם אֶת הָאָרֶץ מֶה הִיא, פרש"י יש ארץ מגדלת כו', ולפ"ז סיפא דקרא החזק הוא הרפה המעט הוא אס רב, הוא פירושא דרישא, שיראו אם הארץ מגדלת גבורים או חלשים ואם מרבה אוכלסין או ממעטת, ובא רש"י ז"ל לפרש דשפיר נופל לשון וראיתם את הארץ על תושבי הארץ, משום דהארץ גורמת לזה, ולפ"ז צ"ע דלא היה לכתוב בקרא ואת העם בוא"ו, אלא את העם בלא וא"ו, שהרי אין כאן ב' ענינים.

אח"כ ראיתי במדרש תנחומא פסקא ז' שהוא מקור דברי רש"י, והכי איתא התם בראשון אמר להם וראיתם את הארץ, אמר להם היו מסתכלים בארץ, יש ארץ מגדלת גבורים ויש ארץ מגדלת חלשים, ויש ארץ מגדלת אוכלוסין ויש ארץ ממעטת אוכלוסין, כך פקדם ור"ל אחר כך פקדם ואת העם היושב עליה החזק הוא הרפה, ומבואר דסיפא אינו פירושא דרישא, ושמעתי לפרש דברי שא אמר להם לבדוק מעלת הארץ אם מגדלת גבורים או חלשים, ואח"כ אמר להם לענין דרכי המלחמה לבדוק אם הוא רפה ואפשר לכבושו בקל, או חזק הוא וצריכין לתכסיסי מלחמה.

שם החזק הוא הרפה, ע"י רש"י, וע"י להלן פסוק כ"ח, וצ"ע

יג כג. הכתב והקבלה. **עַד נָחַל אֲשָׁכָל**. אף שעודנו לא היה שמו כך הזכיר שם זה לפי מה שנקרא המקום ההוא אחר כן על ידי אותו המעשה (הראב"ע), ולרבותינו (במדבר רבה) אשכול אוהבו של אברהם היה (ע"י אשכול ומקרא (בראשית יד, כד) וְהָם בָּעֵלִי בְרִית אֲבָרָם (פס' יג)), ונקרא אשכול על אודות האשכול שעתידים ישראל לזכות ממקומו, לדעתם היה שמו כך מימים קדמונים בימי אברהם והיה נקרא אז נחל אשכול, כלומר אחוזת נחלה וקנין של אשכול, נחל מענין יַנְחִל ונָחַל (במדבר יח, כג), אשכול הוא שם עצם פרטי לאוהבו של אברהם, ושם זה שהיה לו מקודם נשאר לו אבל לא לפי המכוון הראשון כ"א לשם כוונה אחרת ע"ש המאורע ע"ש האשכול אשר כרתו משם, וקראוהו נחל אשכול, נחל ענין עמק ומישור, אשכול על הפרי; ואפשר שלכוונה זו אשכול הראשון הוא חסר וי"ו כמו שם עצם הפרטי שהוא חסר בלך לך (י"ד י"ג) גם (שם כ"ד), ואשכול השני שהוא על הפרי הוא מלא וי"ו, להורות על שנוי המובן שביניהם, וכבר מצאנו שם אחד למקום והוא לכוונת מתחלפות, באברהם נאמר קָרָא לְמָקוֹם הַהוּא בָּאֵר שָׁבַע פִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם (בראשית כא, לא), וביצחק אמר, וַיִּקְרָא אֹתָהּ שָׁבַע עַל כֵּן שֵׁם הָעִיר בָּאֵר שָׁבַע (בראשית כו, לג) וברמב"ן. ופי' אשכול ענבים, שריג שבו קבוץ ענבים, ולפעמים יבא מלת אשכול לבד בלא מלת ענבים אחריו ויורה על הפרי, כמו הַתִּירוֹשׁ בְּאֲשָׁכָל (ישעיהו סח, ח), אֵין אֲשָׁכָל לְאֶכּוֹל (מכה ז, א):

הרב מאיר גריינמן נר"ו. **לְהוֹשֵׁעַ בֶּן נֹחַן יְהוֹשֻׁעַ** כמדומה שלא נזכר בתורה רק יהושע⁹, אלא שכאן סופר על שמו שהוא נשתנה מחמת ענין המרגלים, וזה שקראו בסוף פרשת בשלח יהושע וזה ה' ברפידים שהי' לפני המרגלים כברש"י ריש פרשת מסעי, היינו שנכתב על שם העתיד או שכבר קראו אז יהושע מפני ענין המרגלים ואמנם לפ"ז ידע משה שיהי' שילוח לעתיד וצל"ע.

יג כז **וְגַם זִבְתָּ חֶלֶב וְדָבָשׁ** גרסינן בתלמוד בבלי סוף כתובות ק"א ב רמי בר יחזקאל איקלע לבני ברק, חזנהו להנהו עיזי דקאכלן תותי תאיני, וקנטיף דובשא מתאיני וחלבא טייף

⁹ לא דק. בסוף האזינו הוא יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹחַן (דברים לב, מד)

מנייהו ומיערב בהדי הדדי, אמר: היינו זבת חלב ודבש¹⁰. לפי זה חלב הוא חלב צאן או בקר; דבש בנוסף לדבש דבורים הוא ה'בשר' המתוק של פירות, ודברי רש"י הידועים על תחילת פרשת כי-תבוא (נשתרבב לשם פירוש על תחילת עקב) "ודבש" - הוא דבש תמרים.

ידידנו הרב מיכאל דושינסקי מפרג הביא לנו פירוש של הרב אברהם קוסמן נר"י שנתפרסם בקולמוס שבט סח. הוא מפנה למאמר של הרב ראובן מרגליות [נקרא מרגוליס] ז"ל. לפניכם קטעים מדברי הרב מרגליות ז"ל מהספר המקרא והמסורה החל מעמ' סב מאמר יח.

מבורכת ארצנו ביבול אדמתה ותנובת שדיה וכרמיה, ונשתבחה בשבעה מיני גדולי קרקעותיה, היותה ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון זית-שמן ודבש (דברים ח' ח').

אחרי חטה ושעורה שנמנו ראשונה היה ה"גפן" המצוי ביותר בארץ, כרמי גפנים היו בכל קצותיה (ראה שופטים י"ד ה', שם כ"א כ"א, ירמיה י"ב י' ועוד). כל כך הרבה יין היה ביהודה עד שכבסו בו בגדיהם (בראשית רבה פ' צ"ט ח'), כמות יבול הגפן תבואת הכרם היה מרובה בערך כל תבואות השדה (ראה חגי ב' ט"ז וברש"י שם מאבות דר"נ פ"ד).

והיין נחשב כחיי נפש כמו הלחם (ראה בבא בתרא צ' ע"ב), שציקר הסעודה הוא לחם ויין (זהר בלק קפ"ט ב'), וכן מצינו כי הזכירו יחד כההכרחיים ביותר לאדם. מלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין (בראשית י"ד ח'), הגבעונים הוליכו עמם לחם חם ונאדות יין (יהושע ט' יב"ג), ואיש חלוי בגבעה הביא עמו לחם ויין (שופטים י"ט ט') וכמוהם הרבה בתנ"ך, וכן הבטיח סנחריב את אנשי יהודה ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם ארץ דגן ותירוש ארץ לחם וכרמים מפליא איפוא אשר נקטה תורת עיקר שבחה של ארץ ישראל היותה ארץ "זבת חלב ודבש", ולא הזכיר ה"יין" פרי הארץ לגאון ולהפארת. בעוד אשר דבש תמרים אך מעט ימצא בארץ ונמנה אחרון לשבעת המינים, שאך יריתו היא עיר התמרים, וגם אם יכוון במין "דבש" על מין התאינה לאשר כל מתיקת פרי קרוי דבש (ויקרא ב' י"א כי כל שאור וכל דבש וגו' ראה רש"י שם), והתאינה כן מצויה היתה בארץ, בכל זאת מתמיה הן נחשבת היא אחרי "הגפן" ומעטה

ממנה גם במציאות גם בחשיבות, ולא נמנתה במיני חיי נפש כיינות וסלתות? בפרשת המרגלים (שלח י"ג) כתוב: "ויבאו עד נחל אשכול ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד וישאחו במוט בשנים ומן הרמונים ומן התאנים... וילכו ויבואו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל... ויראו את פרי הארץ, ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה — ולא מצינו שהביאו עמם כד חלב — — —

והנה מעניינת המקבילה בסגנון ברכת יעקב (ויחי מ"ט י"א) "כיבס ביין לבושו ויבדס ענבים סתור", שנקט שני מיני יינות, יין אדום דם ענבים, ויין לבן הענן שביינות שתריפות מזגו מעביר כתמי הבגד שנכבס בו, ראה בראשית רבה שם פצ"ח כבס ביין לבושו "זה חלב", כלומר היין הלבן (ראה מתנות כהונה שם). וכן בהמקבילה השניה "חלילי עינים מיין ולבן שנים מ'ל'ב", יין רגיל מכליל עינים, והיין הלבן משכר את השותה עד שמראה שני, ושחק, (ראה כתובות ק"א ב')⁸, והוא היין הלבן הוא הבריא ביותר ביינות ולכן הוא מוקדם לברכה (מהרש"א כתובות שם ד"ה שמא תאמר כו').

¹⁰ רמי בר יחזקאל (אחיו של רב יהודה תלמידם הידוע של רב ושמואל) נקלע לבני ברק, ראה עזים אוכלות תחת עצי תאנה, וזב דבש מהתאנים וחלב זב מהם (מהעזים) ונתערבו יחד. אמר זהו זבת חלב ודבש!

שתייתי ייני עם חלב (שה"ש ה' א') מתורגם: יין סומק ויין חור.
 ראינו גם בזה שהיין הלבן נקרא חלב.⁴
 ברור איפוא כי כאשר נקטה תורה בשבחה של ארץ ישראל היותה ארץ
 זבת "חלב ודבש" כוונה על פירותיה "גפן ותאנה", והקדימה לדבש את היין
 הלבן הבריא ביותר ומעולה ביינות, והוא שנתכנה "חלב".⁵
 ע"כ מדברי הרב ראובן מרגליות ז"ל.¹¹

תפארת שלמה אם חפץ בנו ה' והביא אתנו אל הארץ. יל"ד מה זה שהי' מסופק אם חפץ בנו ה'
 ואם יביא אותנו אל הארץ הלא שמעו כמה וכמה השבועה אשר נשבע ה' לאבותיהם לתת להם
 את הארץ הזאת לרשתה. אכן כאשר נתבונן על ענין תלונות המרגלי' על הארץ הלא הם היו
 ראשי בני' צדיקים גדולים וטובים איכה יכלו לדבר תועה על ה' חלילה. כי לא טובה הארץ
 וכבר הבטיחם ה' בארץ ההיא כי טובה היא ארץ זבת חלב ודבש. אכן הנראה בכוונתם כי
 המרגלים האלו פחדו כי ראו את טוב הארץ בחלב דגן תירוש ויצהר וכל פרי הארץ המה
 משתנים לטובה וכי זבת חלב ודבש היא וזה פריה לכן פחדו עבור בני ישראל פן בבואם שמה
 יבעטו בה' לאמר מי הוא כמ"ש שְׁמֹנֶת עֶבֶת פְּשִׁיט וַיֵּטֶשׂ (דברים לב, טו) כו'. וזה שאמרו ארץ אוכלת
 יושביה היא כי עז העם היושב עליה ובני ענקים ראינו שם לכן אתם אם תבואו שמה תהיו
 כמוהם. וזהו שהביאו מפרי הארץ לראיה על גודלם וטובם. אבל כלב הוא שאמר להם מה לנו
 לירא מכל אלה הלא אם אנחנו נהי' חזקים ביראת ה' ולא נטה אל תאוות הארץ אזי לא יזיק
 לנו כל דבר וז"ש אם חפץ בנו ה' ר"ל אם עיקר החפץ והמבוקש אשר בנו יהי' רק ה' לעשות
 רצונו יתברך שמו אז והביא אותנו כו' ויכול נוכל לה ועלה נעלה וירשנו אותה כי כן צריך
 להתגבר לבטל כל תענוגי עוה"ז נגד עבודת הש"י ב"ה:

יד יט הרב חיים גריינימן ז"ל. סלח נא לעון העם הזה כגדל חסדך.
 בגמרא בסוטה י"ד א' איתא שביקש משה רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה. נראה
 דתפילת אחרים מועלת לחוטא שיחזור בתשובה, וכן ציין הגרע"א בברכות י"א להי' דתענית
 כ"ג ב' דהיא בעיא רחמי דליהדרו בתשובתא, וכן נמי ציין למדרש הנעלם פרשת וירא דאיתא
 התם אמר רבי מצוה לו לאדם שיתפלל על הרשעים כדי שיחזרו למוטב ולא יכנסו לגהנם.
 ויעוי' מהרש"א בסוטה שם שהעיר דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ובשלמא כשאדם
 מבקש בעצמו שפיר הוא בכלל בחירתו ולא חשיב בידי שמים, אבל מחמת בקשת אחרים
 ראוי שיחשב כבידי שמים, וסיים שם וי"ל וק"ל, ומדברי מרן זללה"ה¹² בשלהי טהרות בקרא
 דמי יתן ויהי לבבם זה להם ליראה אתי (דברים ה, כח), נראה דכל מה שהקב"ה נותן מחמת תפילת
 נבראים לא חשיב בידי שמים דכל ישראל כאיש אחד, ובשל"ה מסכת יומא הלכות תשובה
 הביא מספר חרדים דכשם שחייב אדם להתפלל על עצמו כך חייב להתפלל על פושעי ישראל.
 וכל זה כשאין שום התעוררות מצד החוטא לשוב, הרי כל המתפללים בעדו שליחותי' עבדי,
 וכמתפלל בעצמו דמי, ואף למה שהקשה המהרש"א לעיל.

יד לד הרב גור-אריה צור נר"ו. במספר הימים אשר-תרתם את-הארץ ארבעים יום לשנה יום
 לשנה תשא אלה את-עונותיכם ארבעים שנה וידעתם את-תנאותי

¹¹ המעוניין במאמרים של הרב ראובן ושל הרב קוסמן יכול לקבלם אצלי.

¹² חזון איש.

פירש"י: את תנאותי. שהנאותם את לבבכם מאחרי. תנאה, לשון הסרה, כמו כי
הָיָא אָבִיָּה אֶתָּה (במדבר ל, ו):

ולפי רש"י היה צריך לומר וידעתם את תנאותכם [מעלין]. את הסרת לבבכם מעלי.
ומדוע הכתיב הקב"ה כביכול על עצמו את התנאה וההסרה: וידעתם את תנאותי,
עד שנזקק רש"י לפרש לפשוטו של מקרא תנאותי – הסרת לבבכם מעלי.
ולעומקו של מקרא מגלה כאן רש"י את עומקו של הדברים, בהביאו לדוגמא
מפרשת מטות כי הָיָא אָבִיָּה אֶתָּה שפירושו לפי הפשט שאביה הסיר ממנה, מבתו,
את נדריה. וכוונתו בזה להמשיל את הבת לכנסת ישראל ואת אביה להקב"ה.
ולומר, שהניא אביה הוא הקב"ה, את בתו הכנסת ישראל מאחרי. והוא כאומר
ז"ל, בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. רציתם להסיר לבבכם ממני, הריני
מקיים בכם "כי הָיָא אָבִיָּה אֶתָּה". והיינו תנאותי, וכאומרו: תנאותכם היא תנאותי. לכן
הוציא הכתוב את התנאה בלשון זאת שכביכול הכתיב הקב"ה את תנאותם על
עצמו באמרו וידעתם את תנאותי. ויהיה ערך הדברים: וידעתם את-תנאותי אשר
הנאותי אתכם מעלי.

ועל דרך הצח, מידה טובה מרובה, אם תחזרו בתשובה אשוב גם אני אליכם,
ותהיה לי הנאה מכם, וכאומרו: שובו אֵלַי וְאֶשׁוּבָה אֵלֵיכֶם (מלאכי ג, ז), וידעתם את
תשובתי, כן יאמר להם וידעתם את תנאותי, את הנאותי מכם.

טו לד הרב חיים גריינימן ז"ל כי לא פרש מה יַעֲשֶׂה לוֹ כתב רש"י ז"ל לא היו יודעים באיזה
מיתה ימות אבל יודעים היו שהמחלל שבת במיתה.

מבואר בגמרא סנהדרין דהיו כבר עונשי מיתה מסורים לב"ד קודם מתן תורה, וכמו שהוזהרו
על נגיעה בהר סיני ואזהרתו במיתה, ולישנא דגמרא שריבה בהן [בישראל] הכתוב מיתות
הרבה. ואע"ג דקודם מתן תורה הי', אפשר דאפ"ה כבר ניתן עונש סקילה לשבת כשנצטוו
במרה, ואף דנסתפקו בדבר במקושש, מ"מ מזה גופא מוכח דלאו סייף, ומיהו התם לאחר מתן
תורה הי', ואפשר דאף בעונשין דשבע מצות כבר נשתנו מדין בני נח, ומיהו ביומא ס"ז ב' משמע
דבע"ז היו עדיין בדין סייף וכמ"ש רש"י שם, ולכן יש לפרש דסגי במה שלאחר מתן תורה
ריבה בהן הכתוב מיתות הרבה, ומשמע נמי דגוי שנתקרב לסיני היה דינו בסייף, ורק לישראל
ובהמתן נאמר כי סָקוּל יִסְקָל (שמות יט, יג) וגו', דאל"כ הרי באותה שעה היה גם לעכו"ם שתי
מיתות, ואפשר דגויים בכלל לא הוזהרו מלגשת אל ההר.

טו יח חזון איש. בְּבִאָתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי מְבִיא אֲתֶכֶם שָׁמָּה. יש לעיין למה לי קרא בחדש
לר"י קידושין ל"ח א' דחדש אינו נוהג אלא לאחר ירושה וישיבה, ואיך נתחייבו בחלה מיד, הא
אין קדוש ארץ ישראל עד שיקדשה ב"ד כדאמר שבעות ט"ז א' וקדשום, ועיי"ש בפרש"י,
ובטו"א כתב דב"ד אומרים מקודש, ומשמע דכמו דערי ישראל צריכין קידוש ה"ה א"י בְּלָהּ,
ונראה דדוקא אותן מצוות שאינן נוהגות עד אחר חלוקה אינן נוהגות עד אחר קידוש, אבל
חלה שנתחייבו מיד א"צ קידוש, וכן אמר בהדיא כתובות כ"ה א' דחלה בזמן הזה דאורייתא אע"ג
דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבוא, כיון דנתחייבו בז' שכבשו וז' שחלקו ועדיין לא
קדשו, וא"צ לחלה אלא קדושת א"י שהיא ארץ קדושה ומובחרת מאליה, אבל תרומה ומעשר
ושביעית שלא נתחייבו עד אחר ז' שכבשו ושחלקו ונתקדשה הארץ כיון שבטלה קדושת

הארץ אין מצות אלו נוהגות, ומסקינן שם דאין חייבין בחלה דבעינן ביאת כלכם, וזה תנאי מיוחד בחלה.

טו לא וְאֶת־מִצְוַתוֹ הִפֵּךְ הערת הרב תנחום אלישיב נר"ו על פרשת בחוקותי. שלום וברכה!
לְהַפְרֹכְם אֶת בְּרִיתִי (ויקרא כו, טו) - מלשון הפרה
באבן עזרא כותב שזה תיבה לא מדוקדקת (שהיה צריך להיות להפירכם - כמו להקימכם)
לכאורה הפ"א בשוא נח והרי"ש בשוא נע - משמעו הפריה (ולא הפרה)
ראב"ע כאן. כִּי דִבֶּר ה' בְּזֶה - זהו "בִּיד רַמָּה (פסוק קודם)". וְאֶת מִצְוַתוֹ הִפֵּךְ - שצוהו שלא לעשות
בִּיד רַמָּה (ראה שם). ויש אומרים: או אם יפר מצותו בסתר.
ראב"ע בפרשת בחוקותי כו טו. לְהַפְרֹכְם - מלה זרה בדקדוק, כי משקלי שמות הפעלים
משתנים. ידידנו המעיר צודק, היה צפוי לְהַפְרֹכְם. הפרת ברית או נדר הוא משורש פור. במלה
לְהַפְרֹכְם נראה למאית העין בשורש פרה (פרי/י), וזו הזרות שמציין ראב"ע.
רד"ק בשורשיו אינו מזכיר מקרא זה.

זרע שמשון סוף הפרשה. אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיזֹת לָכֶם לְאֱלֹהִים
אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. בגמרא (ב"מ סא:): למה לי דכתב רחמנא יציאת מצרים בריבית, יציאת מצרים
בציצית, יציאת מצרים במשקלות. אמר הקב"ה אני הוא שהבחנתי במצרים בין טיפה של
בכור לשאינה של בכור, אני הוא שעתיד להיפרע ממי שתולה קלא אילן [צבע דומה לתכלת]
בבגדו ואומר תכלת הוא. ונראה לבאר מה שנתכוון ללמוד ממכת בכורות, דהנה כשהאדם
לובש ציצית כתיקונו יש לו שמירה, וכשאינו לובש כתיקונו אין לו שמירה והוא מוטל בסכנה,
וכמו שמצינו (וזה"ק ח"ג שד:): שפירשו את לשון הכתוב 'על כנפי בגדיהם לדורותם', לשון דירה.
והיינו שע"י הציצית זוכה לשמירה כמו בדירה, וכמו שהבית אשר נקבעת בו מזוזה הוא משומר
מכל משטין ומזיק, כך מי שלובש ציצית יהיה שמור מן המזיקין שלא יוכלו ליגש אליו, ואין
בכוחם להדיחו מהדרך הטובה, כי מתרחקים ממנו. אולם לכאורה כשהוא בביתו שיש שם
מזוזה, יש צד לומר שאף אם אינו לובש הציצית כראוי, ואף אם תולה קלא אילן על בגדו
במקום התכלת, ג"כ אינו בסכנה מן המזיקים, שהרי יש עליו את שמירת המזוזה, על כך הזהיר
ואמר אני הוא שהבחנתי במצרים בין טיפה של בכור וכו' אני עתיד להיפרע ממי שתולה קלא
אילן על בגדו וכו', והיינו שכשם שבמצרים אע"פ שניתנה רשות למשחיתים להשחית, מ"מ
רק הבכורים מתו ואותם שאינם בכורים ניצולו. ועוד, שאף שהיה הדם על פתחי בתי ישראל,
היה המשחית נכנס לבתיהם להרוג את בכורי המצריים שנטמנו שם, ולא הועיל להם הדם
שהיה בפתחי הבתים לאות, אלא הבחנתי בכל אחד ואחד, וכל מי שלא היה ראוי למות לא
מת, ומי שהיה ראוי למות מת ולא יכלו להיסתר ממני, כך גם במי שאינו לובש את הציצית
כתיקונו ותולה קלא אילן בבגדו שיהא נראה כאילו יש לו תכלת, לא יועיל לו כלום, ואף
המזוזה שבביתו לא יועיל לו למנוע אותו מן המזיקים, ויוכלו המקטרגים לבוא עליו ולא יועיל
לו שמירת המזוזה.

תן לַחֲכָם וְיִחַם-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&p=272195#p272195&t=10317>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

אם אתה מתעניין

בהגטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשינה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעושים לשוניים

בכתובת info@maanelashon.org

☺ בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים ☺